

Heinrich Böll

En clowns åsikter

Översättning av
John W. Walldén

Lindskog & Ullförlag
www.lindskogforlag.se
Stockholm 2018

Originalalets titel: Ansichten eines Clowns
© 1963, 2004 by Verlag Kiepenheuer & Witsch, Cologne
© Översättning: John W. Walldén
© Förord: Barbro Eberan
Omslag: Elin Mejergren
Foto (flikar): J. H. Darchinger/Friedrich-Ebert-Stiftung

Första upplagan, första tryckningen
Tryckt i Riga 2018

ISBN 978-91-85311-71-2

Förord

Heinrich Böll (1917-1985) föddes under första världskriget och tillhör den tyska generation som växte upp i Weimarrepublikens politiska kaos. Det var en generation som slets mellan olika fientliga ideologier och tillbringade tonåren under hakkorset, i de flesta fall som medlemmar i Hitlers paramilitära ungdomsförbund Hitlerjugend. Som unga män skickades de ut i ett brutalt erövringskrig de inte kunde undandra sig, eftersom en vägran eller protest bestraffades med döden. Av solidaritet med sina kamrater, men också för att de inte hade några alternativ, kämpade de vidare till slutet, även om de sedan länge förlorat tron på Hitler och hans tusenåriga rike.

När denna generation efter krigsslutet insåg att de hade kämpat för en brottslig regim beslöt sig många för att försöka gottgöra sitt misstag genom att göra allt för att skapa ett nytt och bättre Tyskland. Heinrich Böll var en av dem.

Bölls liv speglar hans generations öde. Han växte upp i ett småborgerligt katolskt hem i Köln som åttonde barnet till en snickare och skulptör. Som barn fick han uppleva att faderns firma gick i konkurs under inflationsåret 1923, då många tyskar förlorade allt de ägde. För familjen betydde det att den var tvungen att lämna sitt hem och flytta till en ytterst enkel bostad, vilket var en katastrof för den sexårige Heinrich.

Efter att Böll tagit studenten började han utbilda sig till bokhandlare, en utbildning han dock avbröt. Efter ett halvt års obligatorisk "riksarbetsjänst" började han istället studera klassisk filologi och germanistik. Vid krigsutbrottet den 1 september 1939 blev han dock inkallad och tvingades genomleva krigets alla fasor tills han i april 1945 hamnade i amerikansk fångenskap. När han släpptes på hösten samma år skrev han in sig vid universitet igen, men inte för att studera, utan för att få livsmedelkuponger. Dessa kunde vara livräddande under den nöd som rådde i Tyskland efter krigsslutet då många människor svalt ihjäl.

Under kriget hade Böll bara skrivit brev, men efter krigsslutet började han skriva skönlitteratur, i första hand korta noveller där han bearbetade sina upplevelser vid fronten. Böll anses vara den främste representanten för vad som kallas för *Trümmerliteratur* (sv. 'ruinlitteratur'), det vill säga litterära verk som kom ut under åren efter krigsslutet och som med ett rättframt språk skildrade krigets fasor, soldaternas hemkomst till Tyskland och deras besvikelse över utvecklingen i hemlandet. Bölls verk fick dock ingen större uppmärksamhet, och han tvingades därför leva på sin hustru Annemaries lärarinne-lön.

Men 1951 blev Böll inbjuden till årsmötet i den uppmärksammade litterära sammanslutningen *Gruppe 47*. Där läste han en satir och vann gruppens pris, vilket blev startskottet till hans litterära karriär. Det ansedda bokförlaget Kiepenheuer & Witsch erbjöd

honom ett kontrakt, och i snabb takt producerade han åtta samhällskritiska romaner som alla handlade om kriget och om den av Böll kritiserade utvecklingen i Förbundsrepubliken.

En clowns åsikter, som kom ut 1963, är den näst sista av dessa romaner. Boken utgör en frän anklagelse mot den katolska kyrkan. Böll var besviken på sin kyrka, inte bara för att den samarbetat med Hitler i Tredje riket, utan också för att den efter krigsslutet inte erkände sin pronazistiska hållning, utan istället hycklade oskuld. Då Böll med sin kritik inte kunde ändra den katolska kyrkans självgoda hållning trädde han 1976 ut ur kyrkan, dock utan att avstå från sin tro.

I *En clowns åsikter* är huvudpersonen Hans Schnier Heinrich Bölls alter ego. Liksom Böll angriper han den katolska kyrkan, protesterar mot efterkrigstidens opportunist och vägrar att anpassa sig och glömma. Hans Schnier har dock en helt annan bakgrund än Böll: Han kommer från en förmögen protestantisk industrifamilj och hatar sin mor, som under Hitler-tiden varit en övertygad nazist och i krigets slutskede tvingat sin sextonåriga dotter Henriette att "frivilligt" anmäla sig som *Flakhelferin* för att försvara "fäderneslandets heliga jord". Henriette omkommer emellertid när hon sköter de kanoner (*Flak*) som skall skjuta ner fiendliga flygplan för att skydda de tyska städerna.

Hans Schnier kan inte försona sig med sin systems meningslösa död och kan inte förlåta sin mor för att hon offrat sitt barn för en idiotisk nazistideologi. I

protest bestämmer han sig för att bli clown, eftersom det endast är i den rollen han kan stå ut med familjens och samhällets lögn och hyckleri. Han träffar Marie Derkum, som är katolik och djupt religiös. De förälskar sig i varandra och hon följer med honom på hans turnéer genom landet. Schnier betraktar henne som sin hustru, men då han avfärdar alla kyrkliga ritualer som tomma konventioner saknar han förståelse för Marias önskan att gifta sig kyrkligt med honom.

Deras ur Schniers perspektiv lyckliga liv får emellertid ett abrupt slut när Marie söker upp sina katolska vänner som förstärker hennes känsla av att leva i synd. Hon lämnar sin ateistiske skeptiker och gifter sig med ärkekatoliken Züpfner. Efter det känner Schnier ett gränslöst hat mot den katolska kyrkan, som han anklagar för att ha förstört hans livs stora kärlek. Han fortsätter att arbeta som clown, men då han skadat ett knä kan han inte längre uppträda. Och då pengarna tagit slut måste han försöka låna.

Böll var inte ensam om att anklaga den katolska kyrkan. Samma år som *En clowns åsikter* kom ut uppfördes Rolf Hochhuts pjäs *Der Stellvertreter* (sv. 'Ställföreträdaren') som även gavs ut i tryck. Pjäsen hade skrivits långt tidigare, men inte publicerats, eftersom den ansågs vara för provokativ. I sin pjäs anklagar Hochhut påven Pius XII för att inte ha protesterat mot förintelselägren, trots att han kände till dem, och för att ha förblivit passiv när judarna i Rom deporterades.

Kritiken mot den katolska kyrkan utlöste en häftig debatt i dåtidens medier, eftersom kyrkans hållning i

Tredje riket under efterkrigstiden aldrig blivit föremål för någon kritik. Vid krigsslutet hade de tyska katolikerna känt sig trygga som medlemmar i en internationell gemenskap som var allmänt respekterad. När det uppenbarades vad som skett med judarna under kriget ansåg de därför att de skuldanklagelser som riktades mot det tyska folket inte angick dem. Även ledande katoliker slog ifrån sig allt ansvar. När så Pius XII deklarerade att det inte fanns någon kollektiv skuld svor sig hela den katolska kyrkan i Tyskland sig fri från all kritik.

Böll skämdes över att hans kyrka inte kunde tillstå sitt samarbete med nazisterna. Bländade av Hitler hade de flesta tyskar varit, även de i hans generation. Det var också anledningen till att han såg det som sin plikt att uppdaga lögn och hyckleri och att verka mot alla former av förträngning av vad som skett under Hitlertiden.

Böll kritiserade även de nazistiska strukturerna i Förbundsrepubliken. Den förste västtyske förbundskanslern Konrad Adenauer hade själv inte varit nazist, men han var övertygad om att det var omöjligt att bygga upp en ny stat om inte ett streck drogs över det förflutna. Ett stort antal gamla nazister satt därför snart på framträdande poster i det nygrundade västtyska samhället, vilket skedde med de västallierades goda minne, eftersom rädslan för kommunism under kalla kriget var större än rädslan för fascism. Skuldfrågan från Hitlertiden sopades under mattan och en glömskans slöja drogs över det som skett under Hitlertiden.

Bölls kritik mot den västtyska staten förskaffade honom stor internationell respekt. Han var president för Internationella PEN-klubben, och 1972 fick han Nobelpriset i litteratur – sannolikt delvis för att han ständigt tog parti för de svaga i samhället, något som framkommer i romanen *Gruppträtt med dam* som kom ut året innan han fick Nobelpriset.

Trots att Heinrich Böll utomlands sågs som Efterkrigstysklands störste författare utsattes han på hemmaplan för en hetskampanj som hör till skamfläckarna i Förbundsrepublikens historia. I Västtyskland hade 60-talets ungdomsrevolt lett till en hätsk generationskonflikt. Krigsgenerationens barn anklagade den tyska staten för fascism och krävde att alla gamla nazister skulle avgå från sina poster. Men krigsgenerationen, som under Hitlertiden lärt sig att lyda, men inte att diskutera, reagerade hysteriskt och tyckte att deras bortskämda barn som vuxit upp i välstånd och sluppit uppleva krigets fasor – ”barnen till Marx och Coca-Cola”, som de kallades – borde vara tacksamma i stället för att protestera. Deras föräldrar hade ju byggt upp en demokratisk rättsstat där de kunde göra uppror utan att straffas med döden. Deras egen ungdom hade sett helt annorlunda ut.

Böll, som ansåg att många av de upproriska studenternas krav var berättigade, pläderade för att dessa skulle integreras i det politiska livet. Men krigsgenerationen, som satt vid rodret i den västtyska staten, uppfattade Bölls förslag som en provokation, och då han dessutom 1972 skrivit en medkännande

artikel om Ulrike Meinhof, en av de ledande medlemmarna i terroristgruppen Röda armé-fraktionen (RAF), stämplades han i den konservativa Springerpressen som ”terroristsympatisör”. I sin kanske mest uppmärksammade roman *Katharina Blums förlorade heder* kritiserar han skarpt Springerpressens brutala metoder.

År 1976 filmades *En clowns åsikter* av den tjeckiske regissören Vojtěch Jasný med skådespelarna Helmut Griem och Hanna Schygulla i huvudrollerna. Filmen fick blandad kritik. Å ena sidan lovordades den som ”en genial litteraturfilmatisering”, å andra sidan kritiserades den för att den återgav Bölls bok alltför exakt och därmed tog upp problem som var aktuella då boken skrevs, men som vid tidpunkten då filmen visades tillhörde det förgångna.

Att Böll fortfarande har så många läsare beror förmodligen delvis på att hans romaner så tydligt speglar Tysklands dramatiska historia och därför är viktiga tidsdokument. Men Böll är också en tidlös författare som med varm empati berättar om människans ständiga kamp och misslyckanden. Han känner för de människor han skriver om, han lider med dem och han gläds med dem. Och han står alltid på "outsiderns" sida. Kanske är det därför som *En clowns åsikter* blivit en så älskad klassiker.

Barbro Eberan

Det var redan mörkt när jag kom till Bonn, jag fick lägga band på mig för att inte låta ankomsten förlöpa med den automatik som jag utbildat under mitt fem-åriga kringflackande: nedför plattformstrappan, upp- för nästa plattformstrappa, ställa ner väskan, plocka upp biljetten ur rockfickan, gripa tag i väskan, lämna biljetten, bort till tidningskiosken, köpa kvällstidningar, gå ut och vinka fram en taxi. I fem års tid har jag nästan varje dag rest från en plats och kommit fram till en annan, på morgnarna gick jag nedför och uppför plattformstrappor, vinkade efter taxibilar, letade efter pengar i rockfickorna för att betala chauffören, köpte kvällstidningar vid tidningsstånd och njöt någonstans i en vrå av mitt medvetande av den noga inövade lättjan i denna automatik. Sedan Marie övergav mig för att gifta sig med den där katoliken Züpfner har förloppet blivit än mer mekaniskt utan att lättjan minskat. För sträckan mellan stationen och hotellet och från hotellet till stationen finns det ett mått: taxametern. Två mark, tre mark, fyra mark och femtio pfennig från stationen. Efter det att Marie försvann har jag emellanåt fallit ur rytmen, jag har blandat ihop hotell och station, letat nervöst efter biljetten vid portierlogen eller frågat spärrvakten efter mitt hotellrumsnummer, något som man kanske kunde kalla ödet kom mig väl att minnas mitt yrke och

min situation. Jag är clown, officiell yrkesbeteckning: komiker, utan skatteplikt i någon kyrka, tjugosju år gammal, och ett av mina nummer heter: ankomst och avfärd, en lång (nästan för lång) pantomim, under vilken åskådaren slutligen blandar ihop ankomst och avresa; när jag en sista gång i minnet repeterar detta nummer, oftast på tåget (numret består av drygt sexhundra avsnitt och jag måste naturligtvis ha deras koreografi i huvudet), är det lätt hänt att jag emellanåt faller offer för min egen fantasi: störtar in på ett hotell, spanar efter tabellen över avgående tåg, rusar uppför eller nedför en trappa för att inte komma försent till tåget, medan jag i själva verket bara behöver gå upp på mitt rum och förbereda mig till föreställningen. Som tur är känner man till mig på de flesta hotell; under fem års tid hinner det uppstå en rytm med färre variationsmöjligheter än vad man kanske skulle kunna tro – och dessutom ser min agent till att det hela löper något så när friktionsfritt, han känner till mina egenheter. Det han kallar ”konstnärssjärens sensibilitet” respekteras helt och fullt, och en ”aura av välbefinnande” omger mig så snart jag kommit upp på rummet: blommor i en vacker vas, och så snart jag kastat av mig rocken och slängt undan skorna (jag avskyr skor) i ett hörn, kommer en söt upppasserska med kaffe och konjak, tappar upp ett bad som görs väldoftande och lugnande med hjälp av några gröna ingredienser. I badkaret läser jag tidningar, bara populärpress, ibland ända upp till sex, men minst tre, och sjunger med ganska hög röst kyrkosånger: kora-

ler, psalmer och sekvenser som jag fortfarande kommer ihåg från skolan. Mina föräldrar var visserligen stränga protestanter, men i efterkrigstidens anda av konfessionell tolerans satte de mig i en katolsk skola. Självt är jag inte religiös, inte ens kyrksam, och de liturgiska texterna och melodierna använder jag bara av terapeutiska skäl: de är min bästa hjälp mot de bägge lidanden som jag dras med av naturen: melankoli och huvudvärk. Alltsedan Marie rände över till katolikerna (fastän Marie själv är katolik tycker jag den beteckningen är motiverad) har dessa båda lidanden blivit allt häftigare, och till och med *Tantum ergo* eller den Lauretanska litanian som hittills varit mina favoriter när det gällde att döva smärtorna innebär knappt någon hjälp nu längre. Det finns ett medel som hjälper för stunden: sprit – det skulle kunna finnas en bestående bot: Marie; Marie har övergett mig. En clown som börjar dricka, för honom bär det snabbara utför än för en berusad taktäckare som tappat fotfästet.

När jag är full slarvar jag under mina uppträdanden just med de rörelser som kräver noggrannhet och jag gör just det pinsammaste fel en clown kan råka ut för: jag skrattar åt mina egna påhitt. En ohygglig förnedring. Så länge jag är nykter ökar rampfebern ända fram till det ögonblick då jag går in på scenen (oftast måste jag knuffas in) och det som en del kritiker kallade för ”denna fundersamma, kritiska munterhet” ”bakom vilken man hör hjärtats slag” var ingenting annat än en förtvivlans kyla med vilken jag gjorde

mig till en marionett; det var förresten ett elände när tråden gick av och jag blev mig själv igen. Troligen existerar munkar i kontemplativt tillstånd på likartat sätt; Marie släpade alltid med sig en massa litteratur om mystik, och jag minns att orden ”tom” och ”intet” ofta förekom där.

I tre veckors tid hade jag för det mesta varit berusad, jag hade gått in på scenen med bedräglig själv-tillit, och följderna visade sig snabbare än för en lat skolpojke som ändå kan göra sig vissa illusioner ända fram till betygsutdelningen; ett halvår är en lång tid att drömma på. Redan efter tre veckor fick jag inga blommor på rummet, vid mitten av andra månaden fick jag inte längre rum med bad och vid början av tredje månaden kostade sträckan från järnvägsstationen redan sju mark i taxipengar medan gaget sjunkit till en tredjedel. Slut med konjakken, bara brännvin, inga varietéer längre: egendomliga föreningar som sammanträdde i mörka salar där jag uppträdde på en scen med usel belysning, där jag inte ens var osäker på mina rörelser längre utan bara utförde fånigheter till glädje för tjänsteårsjubilarer från järnvägen, posten och tullen, katolska husmödrar eller evangeliska sjuk-sköterskor, och de öldrickande officerare som engagerat mig till sin examensfest visste inte riktigt om de fick skratta eller ej när jag framförde resterna av mitt nummer om försvarsrådet, och i går, i Bochum, inför ett auditorium av ungdomar, halkade jag omkull mitt under en Chaplinimitation och kunde inte komma på fötter igen. Man visslade inte ens, sorlade bara

medlidsamt, och när ridån slutligen gick ner linkade jag kvickt ut, rafsade ihop mina grejer, och utan att ens sminka av mig for jag tillbaka till mitt pensionat där det blev ett fasligt käbbel eftersom värdinnan vägrade att hjälpa mig med pengar till taxin. Jag lyckades lugna den vresige taxichauffören först sedan jag gett honom min elektriska rakapparat, inte som pant utan som betalning. Han var så hyggelig att han gav mig ett öppnat paket cigaretter och två mark i kontanter. Fullt påklädd lade jag mig på min obäddade säng, drack ur det som fanns kvar i min flaska och för första gången på flera månader kände jag mig fullständigt kvitt både melankolin och huvudvärken. Jag låg på sängen i ett tillstånd som jag ibland önskar jag kunde få sluta mina dagar i: berusad och bildligt i rännstenen. Jag hade kunnat ge min skjorta för mera sprit, men de komplicerade förhandlingar som skulle krävas för en sådan byteshandel avhöll mig från hela affären. Jag sov utomordentligt, djupt och med drömmar under vilka den tunga ridån föll som en mjuk, tjock svepning över mig likt en dunkel välgärning, men trots detta kände jag hela tiden, genom sömn och dröm, redan ångesten inför uppvaknandet: sminket kvar i ansiktet, högra knäet svullet, en ömklig frukost på plastbricka och bredvid kaffekannan ett telegram från min agent: ”Koblenz och Mainz lämnat återbud stopp ringer Bonn i kväll. Zohnerer.” Sedan ett samtal från arrangören, varvid jag som först fick reda på att han ledde den kristliga bildningsverksamheten.

”Det är Kostert”, sade han i telefonen på ett under-officersaktigt kyligt sätt, ”nu måste vi också klara upp honorarfrågan, herr Schnier.”

”Gärna”, sade jag, ”det lär väl inte möta något hinder.”

”Inte det?” sade han.

Jag satt tyst, och när han pratade vidare hade hans billiga iskyla redan hunnit förvandlas till simpel sadism.

”Vi kom överens om hundra mark i honorar för en clown som på den tiden var värd tvåhundra –”

Han gjorde en paus, troligen för att ge mig tillfälle att bli rasande, men jag teg, och han återgick till sin medfödda simpelhet:

”Jag står i spetsen för en ideell förening, och mitt samvete förbjuder mig att betala hundra mark för en clown som skulle vara rikligt, ja man skulle kunna säga storartat, honorerad med tjugo.”

Jag såg ingen anledning att bryta min tystnad. Jag tänkte en cigarrett, tog litet mer av det eländiga kaffet och hörde honom flåsa; han sade:

”Hör ni vad jag säger?”

Och jag sade:

”Jodå, det gör jag”, och så väntade jag.

Tigandet är ett bra vapen; när jag under min skoltid kallades till rektorn eller ställdes inför kollegiet teg jag alltid konsekvent. Jag lät den där kristlige herr Kostert svettas där borta i andra ändan av tråden; han var för obetydlig för att känna medlidande med mig, men det räckte till självmedlidande för honom, och slutligen mumlade han:

”Men ni kan väl komma med ett förslag, herr Schnier.”

”Hör då på, herr Kostert”, sade jag, ”jag föreslår följande: Ni tar en taxi, åker till stationen, köper en förstaklassbiljett till Bonn åt mig – köper en flaska brännvin, kommer till hotellet, betalar min räkning inklusive dricks och deponerar här i ett kuvert den summa som jag behöver för en taxi till stationen; dessutom förbinder ni er vid ert kristna samvete att frakta mitt bagage gratis till Bonn. Går ni med på det?”

Han räknade, harklade sig och sade:

”Men jag hade tänkt ge er femtio mark.”

”Nåja”, sade jag, ”då tar ni spårvagnen så blir alltsammans billigare än femtio mark för er. Passar det?”

Han räknade igen och sade:

”Skulle ni inte kunna ta med er bagaget i taxin?”

”Nej”, sade jag, ”jag har skadat mig och jag kan inte klara det.”

Tydligt började hans kristna samvete vrenskas.

”Herr Schnier”, sade han milt, ”tyvärr kan jag ...”

”Då så, herr Kostert”, sade jag, ”har jag ju förmånen att kunna spara mellan femtiofyra och femtiosex mark åt den kristna saken.”

Jag tryckte ner telefonklykan ett ögonblick och lade luren bredvid. Han var en sådan typ som skulle ha ringt upp igen och hostat ur sig allsköns långtråkigheter. Det var mycket bättre att låta honom sitta där i ensamheten och peta sig i samvetet. Jag kände mig eländig. Jag glömde förresten nämna att jag inte

bara är utrustad med melankoli och huvudvärk utan också med en annan, nästan mystisk egenskap: jag kan känna lukter i telefonen, och Kostert luktade sött av violpastiller. Jag var tvungen att gå upp och borsta tänderna. Efteråt gurglade jag mig med en kvarlämnad slurk brännvin, sminkade mödosamt av mig, lade mig i sängen igen och tänkte på Marie, på de kristna, på katolikerna och sköt undan framtiden ett stycke. Jag tänkte också på de rännstenar där jag en gång skulle komma att ligga. När en clown börjar närma sig de femtio finns det bara två möjligheter för honom: rännsten eller slott. Jag trodde inte på slottet och innan jag blev femtio måste jag på något sätt tillryggalägga drygt tjugotvå år. Att Koblenz och Mainz hade lämnat återbud var något som Zohnerer skulle ha kallat "Beredskapstillstånd I", men det tillmötesgick också ytterligare en egenskap som jag glömde nämna: min lojhet. Även Bonn hade rännstenar, och vem sade att jag måste vänta till de femtio? Jag tänkte på Marie: på hennes stämma och hennes bröst, hennes händer och hennes hår, på hennes rörelser och på allt det vi gjort tillsammans. Även på Züpfner som hon tänkte gifta sig med. Vi kände varandra rätt väl som pojkar, så väl faktiskt, att vi inte riktigt visste om vi skulle säga *du* eller *ni* när vi återsåg varandra som vuxna, bägge tilltalsorden gjorde oss förlägna, och varje gång vi träffades kunde vi aldrig komma över denna förlägenhet. Jag kunde inte begripa att Marie skulle ha tagit sin tillflykt just till honom, men jag hade kanske aldrig riktigt "förstått" Marie.

Jag blev ursinnig över att just Kostert skulle väcka mig ur dessa funderingar. Han krafsade som en hund på dörren och sade:

"Hör på ett slag, herr Schnier, behöver ni kanske läkare?"

"Låt mig vara i fred", ropade jag, "stick in kuvertet under dörren och gå hem."

Han stoppade in kuvertet under dörren, jag steg upp, hämtade det och rev upp det: där låg en andra-klassbiljett från Bochum till Bonn och taxipengarna var noga beräknade: sex mark och femtio pfennig. Jag hade hoppats att han skulle runda av summan till tio mark, och jag hade redan funderat ut hur mycket jag skulle kunna få om jag med en viss förlust bytte ut förstaklassbiljetten mot en i andra klass. Det skulle ha blivit ungefär fem mark.

"Stämmer det?" ropade han därutifrån.

"Ja", sade jag, "och laga er nu iväg, ynkliga kristna tok."

"Nej, vet ni vad", sade han.

"Försvinn", röt jag.

Det blev tyst ett ögonblick, sedan hörde jag hur han gick nedför trappan. Denna världens barn är inte bara klokare, de är också mänskligare och generösare än ljusets barn. Jag tog spårvagn till stationen för att spara litet pengar till sprit och cigaretter. Vårdinnan avkrävde mig dessutom pengar för ett telegram som jag på kvällen hade skickat till Monika Silvs i Bonn; Kostert hade vägrat betala det. Taxipengarna hade således inte räckt till stationen; telegrammet hade jag

skickat innan jag fick veta att Koblenz hade lämnat återbud: man hade hunnit före mitt eget återbud, och det retade mig en smula. Det hade varit bättre för mig om jag hade kunnat skicka ett telegram med återbud: ”Upptärande omöjligt på grund av svår knäskada.” Nåja, telegrammet till Monika var åtminstone iväg: ”Vänligen ordna våningen till i morgon. Hjärtliga hälsningar Hans.”

I Bonn var det alltid annorlunda än på andra håll; där har jag aldrig uppträtt, där bor jag, och den taxi jag brukade vinka fram körde mig aldrig till något hotell utan till min bostad. Körde oss, borde jag säga, Marie och mig. Det finns ingen portvakt där i huset som jag skulle kunna förväxla med en stationstjänsteman, men ändå förefaller mig denna bostad där jag bara tillbringar tre till fyra veckor om året mera främmande än något hotell. Jag var tvungen att lägga band på mig utanför stationen i Bonn för att inte vinka fram en taxi: den gesten var så väl innött att den snar hade försatt mig i en genant situation. Jag hade bara en enda mark kvar i fickan. På trappan utanför stationen stannade jag och kände efter att jag hade nycklarna: till ytterdörren, till våningen, till skrivbordet; i skrivbordet skulle jag hitta: cykelnnyckeln. Jag har länge gått och funderat på en nyckelpantomim: jag föreställer mig en hel knippa isnycklar som smälter bort under numret.

Inga pengar till taxi; och för första gången i mitt liv hade jag verkligen behövt en: knäet var svullet och jag linkade tungt tvärs över den öppna platsen framför stationen och uppför Poststraße; det var bara två minuters väg från stationen till vår våning, men den tiden föreföll ändlös. Jag lutade mig mot en cigarettautomat och kastade en blick på huset där farfar hade